

УДК 331.556.4

АНАЛІЗ ПОЗИТИВНИХ НАСЛІДКІВ ЗОВНІШНЬОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ**Ромащенко Т.І., к.е.н.***E-mail: t_romaschenko@ukr.net**Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
м. Черкаси*

У статті проаналізовано окремі позитивні наслідки зовнішньої трудової міграції українців. Зокрема автором досліджено вплив трудової міграції на покращення матеріального добробуту мігрантів і їхніх сімей. Розкрито позитивний вплив зовнішньої трудової міграції на рівень безробіття та розвиток підприємництва в Україні. Обґрунтовано, що зовнішня трудова міграція сприяє підвищенню вітчизняного освітнього потенціалу. Вказано на потенційно вагомий вплив грошових переказів на соціально-економічний розвиток України. Разом з тим автором наголошено на неприпустимості ідеалізації позитивних наслідків зовнішньої трудової міграції. Виявлено цілу низку наслідків зовнішньої трудової міграції українців (декваліфікація робочої сили, активізація інфляційних процесів, поглиблення майнової поляризації суспільства, загострення демографічної кризи та ін.), які чинять негативний вплив на соціально-економічний розвиток держави. Запропоновано враховувати суперечливий вплив міграційних процесів при розробці та реалізації державної міграційної політики.

Ключові слова: мігрант, зовнішня трудова міграція, вплив, позитивні наслідки, грошові перекази, Україна

UDC 331.556.4

ANALYSIS OF THE UKRAINIANS EXTERNAL LABOUR MIGRATION POSITIVE CONSEQUENCES**Romashchenko T.I., PhD in Economics***E-mail: t_romaschenko@ukr.net**Bogdan Khmelnytsky National University of Cherkasy
Cherkasy*

In the article some positive consequences of external labour migration of the Ukrainians have been analyzed. The author examined influence of labour migration on material well-being improvement of migrants and their families. Positive impact of external labour migration on the unemployment rate and development of entrepreneurship in Ukraine has been revealed. The author has proved that external labour migration contributes much to national educational potential. It has been pointed at potentially substantial influence of remittances on socioeconomic development of Ukraine. However, the author emphasized prohibition of external labour migration positive consequences idealization. A variety of the Ukrainians external labour migration consequences (deskilling of labour force, activation of

inflationary development, extension of the society property polarization, aggravation of demographic crisis, etc.) having negative impact on socioeconomic development of the state has been determined. It has been also proposed to consider migration processes contradictory influence while state migration policy working out and realization.

Key words: migrant, external labour migration, influence, positive consequences, remittances, Ukraine

Актуальність проблеми. Будучи невід’ємною складовою світового господарства, Україна упродовж останніх двох десятиліть активно інтегрується до міжнародного ринку праці. Така інтеграція, з огляду на інтенсивність міграційних потоків з України та їх якісний склад (здебільшого держава виконує роль постачальника дешевої, проте кваліфікованої робочої сили на зовнішні ринки), не може не позначатися на вітчизняному трудовому потенціалі і, відповідно, на соціально-економічному розвитку українського суспільства в цілому. За таких умов проблема встановлення причин виїзду, наслідків, чисельності і якості української робочої сили на зарубіжних ринках праці набуває неабиякої актуальності. Причому ця остання з року в рік стає все гострішою внаслідок збереження, а подекуди й наростання кризових явищ в економіці України та погіршення демографічної ситуації, що склалася в ній.

Аналіз останніх наукових досліджень. Враховуючи сказане, еміграційні процеси не могли не привернути увагу таких провідних вітчизняних учених, як Е. Лібанова, Ю. Макогон, О. Малиновська, Ю. Пахомов, О. Позняк, А. Поручник, М. Романюк, А. Румянцев, Є. Савельєв, А. Старостіна, О. Хомра. Не залишалися осторонь дослідження проблеми міжнародного переміщення українських трудових ресурсів і відомі іноземні науковці, зокрема такі, як В. Ісаїв, В. Сатцевіч, Дж. Солт, К. Уоллес, С. Ципко та інші. Однак, незважаючи на очевидні здобутки вітчизняних та зарубіжних науковців щодо оцінки обсягів та причин сплеску трудової еміграції з України, сучасна економічна практика дає підстави стверджувати, що сьогодні існує необхідність подальших досліджень згаданого явища, зокрема щодо встановлення соціально-економічних наслідків міжнародного руху вітчизняної робочої сили.

Мета роботи – проаналізувати окремі позитивні наслідки зовнішньої трудової міграції українців. Об’єктивне дослідження впливу

міграційних процесів потрібне для визначення наукових засад формування та реалізації національної міграційної політики.

Викладення основного матеріалу дослідження. Подібно до багатьох інших аспектів економічного розвитку зовнішня трудова міграція призводить як до позитивних, так і до негативних наслідків. Причому останніми роками в наукових і політичних колах все частіше лунають думки про те, що вплив трудової міграції на соціально-економічний розвиток України має більше переваг, ніж недоліків.

До позитивних наслідків трудової міграції, в першу чергу, зараховують можливість відчутного покращення матеріального становища безпосередніх заробітчани і їхніх рідних. На це вказують самі мігранти, понад 62% яких переконані у тому, що трудова міграція позитивно вплинула на їхній добробут [1]. З урахуванням того, що в окремій сім'ї може проживати більш ніж один мігрант, цей показник для домогосподарств, у складі яких є заробітчани, в цілому по Україні дещо нижчий – 41% (рис. 1).

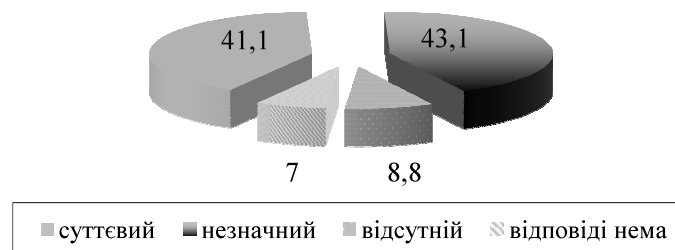

Рис. 1. Оцінка позитивного впливу зовнішньої трудової міграції на добробут українських домогосподарств, % [2]

Безпосередній позитивний вплив зайнятості за кордоном проявляється у кращих житлових умовах трудових мігрантів у порівнянні з рештою населення держави. Так, майже 79% від загальної кількості заробітчани вважають їх добрими. Пояснення цього, думається, слід шукати у тому, що близько 61% родин, в яких є трудові мігранти, спрямовують зароблені за кордоном кошти на будівництво, придбання чи облаштування житла [2].

Також домогосподарства трудових мігрантів вирізняються кращою забезпеченістю товарами тривалого користування. Скажімо, відмінності в рівнях забезпеченості домогосподарств трудових мігрантів і решти

домогосподарств автомобілями, комп'ютерами і супутниковими антенами складають відповідно 3, 10 і 29 рази на користь перших [1].

Трудову еміграцію прийнято вважати, особливо на Заході, таким собі «запобіжним клапаном», завдяки якому на внутрішньому ринку праці відбувається послаблення напруги – знижується рівень зареєстрованого і прихованого безробіття [3]. Останній факт є причиною скорочення державних витрат, що спрямовуються на перекваліфікацію безробітних, організацію для них оплачуваних громадських робіт та соціально-економічну підтримку їхнім сім'ям. З подібною точкою зору погоджуються й вітчизняні науковці. Деякі з них, зокрема фахівці відділу міграційних досліджень Інституту демографії і соціальних досліджень НАН України, стверджують, що завдяки виїзду української робочої сили за кордон кількість безробітних в країні знижується в 2,5 рази [4]. Причому мова йде про загальнодержавний рівень. Якщо ж взяти до уваги міграційну ситуацію, яка склалася в окремих регіонах України, то цей показник може бути вищим. Наприклад, в західних областях, де потоки трудової міграції відзначаються найбільшою в країні інтенсивністю, він сягає 3,8 рази [5].

В цілому наші розрахунки підтверджують згаданий позитивний вплив зовнішньої трудової міграції на рівень безробіття в країні. У 2012 році загальнодержавна кількість незайнятих, розрахована за методикою МОП, складала майже 1,7 млн. осіб працездатного віку [6]. Таким чином, якщо взяти за основу мінімальну оцінку чисельності українських заробітчан в інших країнах (згідно з обстеженням Держкомстату «Зовнішня трудова міграція населення України») – 1,5 млн. осіб, то це означає, що завдяки виїзду за кордон рівень безробіття в Україні зменшився майже вдвічі.

Серед переваг зовнішньої трудової міграції українців деякі дослідники зазначають ту обставину, що кошти, отримані ними за кордоном, можуть стати основою для відкриття власної справи на батьківщині [7; 8]. За деякими підрахунками, майже 20% домогосподарств, в складі яких є трудові мігранти, займаються власним бізнесом. У цілому ж по Україні ця частка для всіх сімей нижча в декілька разів [2].

Фінансовий капітал, який привозиться заробітчанами з інших країн, направляється на створення малих і середніх підприємств в певних сферах господарювання. Провідними серед них є торгівля (майже 72%

від загальної кількості створених підприємств), сфера послуг (11,5%) і транспорт (7,5%) [1].

Переконані, що започаткуванню власної справи трудовими мігрантами в Україні сприяють не лише гроші, привезені із-за кордону, але й підприємницький досвід, здобутий там. Як наголошують окремі науковці, кожен шостий український заробітчанин здійснює підприємницьку діяльність в державі прийому [9]. Більше того, в деяких країнах перебування цей показник для вітчизняних трудових мігрантів ще більш вражаючий. Приміром, в Чехії понад 20% від загальної кількості українських трудових мігрантів є власниками офіційних ліцензій для ведення бізнесу [10].

Вплив від створення трудовими мігрантами приватних підприємств очевидний. Це не тільки поліпшення добробуту самих заробітчанин і збільшення податкових відрахувань до державного бюджету, але й, що найголовніше, покращення ситуації на місцевих ринках праці. Так, існують свідчення, що на окремих підприємствах, створених за сприяння трудових мігрантів, працевлаштовано понад 10 працівників (включно з безпосереднім власником) [1].

Вважається, що позитивним може бути вплив трудової міграції і на освітній рівень населення України. Наприклад, перебуваючи в іншій країні, робоча сила може підвищувати свою кваліфікацію, професійні навички та загальноосвітній рівень, долучатись до передового управлінського та виробничого досвіду іноземних суб'єктів господарювання. Таким чином, відбувається підвищення конкурентоздатності трудових ресурсів, які після повернення на батьківщину, зможуть використати набуті ними знання на користь рідної держави [11].

Заслуговує на увагу й інший внесок зовнішньої трудової міграції у розвиток освітнього потенціалу держави. Йдеться про те, що трудова міграція підвищує попит на вищу освіту в Україні, адже гроші, зароблені за кордоном, досить часто використовуються для навчання дітей мігрантів або їх самих у вищих навчальних закладах. Яскравим прикладом цього слугують західні регіони. За роки незалежності число студентів ВНЗ III-IV рівнів акредитації збільшилось тут більш, ніж у 2,5 рази [12]. Варто зазначити, що такі темпи зростання кількості студентів у цих областях є вищими порівняно із загальноукраїнськими.

Динамічний розвиток вищої освіти в західних областях України проявляється не лише у збільшенні загальної кількості студентів

(близько трьох мільйонів у ВНЗ всіх форм власності і рівнів акредитації), але й у відкритті нових ВНЗ. Скажімо, протягом останніх років в Івано-Франківській області їх побільшало на 9, Львівській, Тернопільській, Закарпатській, Хмельницькій – на 4 у кожній, на Волині – на 1 [12].

Останнім часом в якості позитивного впливу на економіку України все частіше розглядається міграційний капітал – грошові перекази трудових мігрантів. Якщо вірити офіційній вітчизняній та зарубіжній статистиці, їх обсяги сьогодні оцінюються в середньому в межах від 2 до 8 млрд. доларів США на рік (рис. 2).

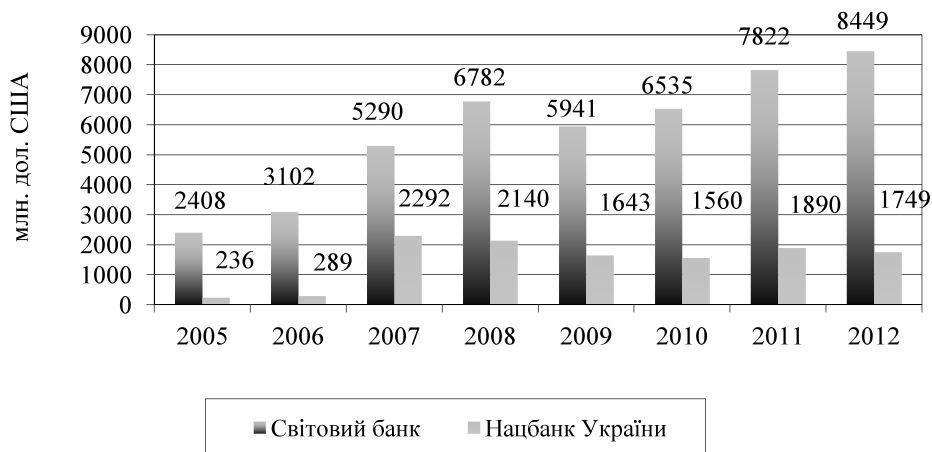

Рис. 2. Динаміка грошових переказів українських трудових мігрантів у 2005-2012 рр., млн. дол. США (за даними НБУ і СБ) [13; 14]

Неофіційна статистика ще більш вражаюча. Як наголошують окремі дослідники, річний обсяг грошових переказів українських заробітчан перевищує 20 млрд. доларів [15]. Можливо, саме неформальний аналіз є найближчим до істини. Приміром, якщо знову ж таки припустити, що за кордоном працює щонайменше 1,5 млн. українських трудових мігрантів, то за умови середньої суми місячного грошового переказу від одного мігранта в розмірі 618 доларів (офіційні дані Нацбанку), ми отримуємо понад 11 млрд. доларів США надходжень в рік.

На наш погляд, наведені вище розбіжності в щорічних обсягах міграційного капіталу, який надходить в Україну, можна пояснити браком достовірної інформації, відсутністю єдиної загальновизнаної методики підрахунку грошових переказів, а також різною оцінкою сукупної чисельності вітчизняних трудових мігрантів в світі. Разом з тим саме існування таких точок зору, при яких грошові перекази вітчизняних заробітчан становлять від 4 до 20% ВВП України, дає змогу говорити про потенційно вагомий вплив валютних переказів.

Приміром, існують конкретні приклади того, коли сума грошових переказів, що надходить у певні області України, не поступається їхнім річним бюджетам. При цьому вона в десятки разів перевищує прямі іноземні інвестиції, залучені цими регіонами [16]. За таких умов, на переконання деяких експертів, міграційний капітал є не тільки важливим джерелом фінансової допомоги родинам безпосередніх заробітчан, але й може суттєво впливати на зростання реального сектору вітчизняної економіки [17]. Мова здебільшого зводиться до того, що попит на товари і послуги, який виникає в домогосподарствах українських мігрантів, активізує мультиплікативний ефект в народному господарстві України і проявляється в додатковому споживанні продукції і збільшенні платежів непрямих податків. Прийнято вважати, що міграційний капітал також сприяє розвитку приватного підприємництва в країні і розбудові інфраструктури фінансової сфери.

Очевидно, що перелік позитивних наслідків зовнішньої трудової міграції українців може бути продовжено. Однак, на відміну від деяких зарубіжних і вітчизняних учених, для яких трудові мігранти – «герої сьогодення» [18], ми далекі від того, щоб абсолютизувати ті переваги, які здатна нести в собі трудова міграція за кордон.

По-перше, позитивні результати міжнародного переміщення вітчизняної робочої сили мають досить суперечливий характер. Йдеться про те, що наша держава може розраховувати на позитивний соціально-економічний вплив від зовнішньої трудової міграції лише за обставин, коли в країнах перебування українців і в самій Україні складуться певні умови, які будуть здатні до такого впливу призвести. В іншому разі, як слушно зауважує О. Малиновська, міграція за кордон, спрямована винятково на споживання, має мінімальні позитивні результати для економіки України [19]. Продовжуючи думку відомого українського дослідника міжнародного руху робочої сили, вважаємо за необхідне зазначити, що відсутність згаданих передумов, може трансформувати потенційно позитивний вплив трудової міграції в нейтральний, а то й негативний. В сучасній Україні досить часто саме останній сценарій має місце.

По-друге, говорячи про позитивні наслідки виїзду українців за кордон, не слід забувати про те, що існують й негативні сторони цього явища. Останніх, на наш погляд, на порядок більше. Крім того, їхній вплив на розвиток України в рази вагомійший. До основних негативних результатів зовнішньої трудової міграції необхідно віднести:

- втрату Україною значної частини трудового потенціалу, що призводить (особливо у випадку еміграції науковців і кваліфікованих спеціалістів) до сповільнення темпів інноваційного розвитку держави, гальмування науково-технічного прогресу;

- часткову або повну декваліфікацію вітчизняної робочої сили внаслідок виконання нею за кордоном переважно низькокваліфікованих робіт;

- активізацію інфляційних процесів на національному ринку внаслідок надходження значної валютної маси із-за кордону без відповідного збільшення обсягів виробництва в Україні;

- поглиблення майнової поляризації суспільства, оскільки виїзд на заробітки за кордон можуть дозволити собі далеко не всі українці;

- поступове нівелювання соціальної значущості працевлаштування в Україні через формування у громадян, в першу чергу, молоді стереотипу про те, що досягти бажаного рівня добробуту можна винятково завдяки зовнішній трудовій міграції;

- загострення демографічної кризи завдяки безпосереднім змінам в кількості населення, трансформації його структури в результаті переходу трудової міграції із тимчасової у постійну.

Висновки. З урахуванням вищезазначеного, думається, що ні про яку ідеалізацію позитивних наслідків трудової еміграції не може йтися. Більше того, наявність неоднозначного впливу міжнародних міграційних процесів на розвиток нашої держави повинна бути обов'язково врахована при розробці та реалізації державної міграційної політики. Окремі положення останньої мають спрямовуватися не на сприяння трудовій еміграції [15; 17], наприклад, задля отримання міграційного капіталу (валютних переказів), а на створення в Україні гідних умов життя, які б дали змогу національним трудовим ресурсам працювати на користь власної держави.

На жаль, рамки одного дослідження не дозволяють вичерпно проаналізувати усі соціально-економічні наслідки зовнішньої трудової міграції українців. В наступних наших працях робота у цьому напрямі буде продовжена.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Трудова міграція громадян України. Біла книга / [Хомра О., Ожеван М., Петрова Т. та ін.]; під ред. В.Я. Шибко. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2006. – 201 с.
2. Малиновська О. Мігранти, міграція та Українська держава: аналіз управління зовнішніми міграціями: [монографія] / Олена Малиновська. – К.: Вид-во НАДУ, 2004. – 236 с.

3. Martin Ph. Managing Migration: the Promise of Cooperation / Philip Martin, Susan Martin, Patrick Weil. – Lanham, MD: Lexington Books, 2006. – 276 p.
4. Міграція населення як чинник соціально-демографічного та економічного розвитку //Міжнародна міграція та розвиток України в контексті європейської інтеграції: зб. матеріалів міжнар. наук. конф. / О.С. Власюк (заг. ред.), О.А. Малиновська (упор.). – К.: Фоліант, 2008. – С. 10-22.
5. Міграції населення у контексті соціально-демографічного розвитку регіонів України //Українська міграція до Європи та розв'язання пов'язаних із нею регіональних проблем: зб. матеріалів міжнар. наук. конф. / О.С. Власюк (заг. ред.), О.А. Малиновська (упор.). – К.: Фоліант, 2008. – С. 20-30.
6. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Дяченко Б. Європейський ринок праці в системі міжнародної міграції трудових ресурсів / Б. Дяченко, С. Долинський, М. Товтин, В. Ткач //Економіка АПК. – 2005. – №2. – С. 138-143.
8. Людський розвиток в Україні: можливості та напрями соціальних інвестицій / Е.М. Лібанова (ред.). – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2006. – 356 с.
9. Трудова еміграція в Україні як чинник розвитку ринку праці //Україна в Європейській та Євразійській міграційних системах: регіональні аспекти: зб. матеріалів міжнар. наук. конф. / О.С. Власюк (заг. ред.), О.А. Малиновська (упор.). – К.: Стилос, 2009. – С. 114-130.
10. Управління трудовою міграцією: мрії та реальність (на прикладі Республіки Чехія) //Міжнародна міграція та розвиток України в контексті європейської інтеграції: зб. матеріалів міжнар. наук. конф. / О.С. Власюк (заг. ред.), О.А. Малиновська (упор.). – К.: Фоліант, 2008. – С. 212-227.
11. Ruhs M. The Potential of Temporary Migration Programmes in Future International Migration Policy / M. Ruhs //International Labour Review. – 2006. – №1-2. – P. 7-37.
12. Взаємозв'язок міграції та підготовки кадрів в Україні: регіональні особливості // Українська міграція до Європи та розв'язання пов'язаних із нею регіональних проблем: зб. матеріалів міжнар. наук. конф. / О.С. Власюк (заг. ред.), О.А. Малиновська (упор.). – К.: Фоліант, 2008. – С. 104-112.
13. Migration and Remittances Data. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTDECPROSPECTS/0,,contentMDK:22759429~pagePK:64165401~piPK:64165026~theSitePK:476883,00.htm!#Remittances>

14. Динаміка платіжного балансу (з 1998 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Statist/index_PB.htm
15. Гайдуцкий А. Евробатраки / Андрей Гайдуцкий // Бизнес. – 2007. – №16. – С. 23-27.
16. Назарчук Д. Ще один бюджет регіону принесли заробітчани із-за кордону / Дарина Назарчук // Голос України. – 6 лютого 2007 р. – С. 5.
17. Гайдуцький А. Вплив міграційного капіталу на соціально-економічний розвиток України / Андрій Гайдуцький // Економіст. – 2007. – №7. – С. 36-39.
18. Stalker P. Workers Without Frontiers: The Impact of Globalization on International Migration / Peter Stalker. – Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2000. – 163 p.
19. Повернення мігрантів: проблеми та спроби регулювання // Українська міграція до Європи та розв'язання пов'язаних із нею регіональних проблем: зб. матеріалів міжнар. наук. конф. / О.С. Власюк (заг. ред.), О.А. Малиновська (упор.). – К.: Фоліант, 2008. – С. 123-135